

**ALTAY CUROKÇI (RESSAM)
GRİGORY İVANOVIÇ ÇOROS GURKİN VE
HAN - ALTAY TABLOSU**

İBRAHİM DİLEK

Çeşitli teknik ve ebatlarda yaptığı 4000'e yakın eserle verimli bir sanat hayatı yaşayan, resimleri şu anda; Gorno Altay, Barnaul, Novosibirsk, Tomsk, İrkutsk, Çita, Moskova, San Petersburg müzelerini zenginleştiren, Altay Türklerinin hatta Sibiry'a'daki Türk boylarının ilk ressamı olarak kabul edilen G.İ.Çoros Gurkin 1870 yılının Çagan Ay'ının (=Ocak ayı) 12'sinde Ulalu Curt'a bağlı Caş Tura'da doğmuştur.*

On üç yaşında misyonerlerin Altay'da açtığı okulu bitiren Çoros Gurkin Et-nograf - Türkolog A.V. Anohin'in teşvik ve yardımlarıyla 1897'de Petersburg Resim Akademisine gitmek ister. Fakat başvurusunu geç yaptığı için akademiye kabul edilmez. "Bu arada ressam İ.İ. Şişkin'le tanışan Gurkin ona yaptığı resimleri gösterir. Bu tanışmadan sonra sekiz ay boyunca Şişkin'in evinde kahr ve birlikte çalışırlar. Bu süre içinde Gurkin'e hocalık da yapan Şişkin 1898 yılının Mart ayında ölür."¹

1899 yılında Petersburg Resim Akademisine sınava tâbi tutulmadan alınan Gurkin dört yıl bu akademide eğitim görür. Bu arada onun yazarlık ve araştırmacı kabiliyeti de gelişir. Altay masallarını toplamaya başlar. 1926 yılında bu

* Misyonerlerin Altay bölgesindeki çalışmaları için kendilerine merkez olarak seçtikleri "Ulalu Curt" da ha sonra Gorno Altay adıyla Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti'nin başşehri olacaktır. Şu anda bu şehrin en büyük iki caddesinden biri Çoros Gurkin adını taşımaktadır. Ayrıca yine bu şehirde 1995 yılı Gurkin'in 125. doğum yılı olarak kutlanmış, Altay'ın Üç Sümer adını taşıyan dağlarından birisine onun adının verilmesi teklif edilmiştir. (Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Altaydın Çolmonı Gaz*, Caan İzzü Aydın, 15-çi küni, Gorno Altay, 1995.1) Aynı yıl ressamın anıldığı ilmi toplantılar da düzenlenmiş bu toplantılarda sunulmak için hazırlanan tebliğler "*Materialı İstorii I Kulture Respubliki Altay*, Gorno Altay, 1994, 152 s" adıyla neşredilmiştir.

1 R.M. Erkinova, A.S. Surazakov, E.F. Babraşeva, *Çoros Gurkin Kataloğu*.

çalışmalarının meyvesi olarak, Rus şair G.Vyatkin ile Altay masallarını Rusça olarak neşreder.²

1905 yılından itibaren Altay'da "Onos" adlı yerde yaşamaya başlayan Gurkin, Mariya Agafonovna Luzina ile evlenir. "Bu evlilikten Angelina (?-1948), Mariya (1900-1963), Genadiy (1904-1937), Vasiliy (1908-1961) adlarında dört çocuğu olur."³

1906 -1917 yılları Gurkin'in sanat hayatının en verimli yıllarıdır. Ressam belki de öldürülmesine sebep olacak "Han Altay" tablosunun ilkini de 1907'de yapar. "1907 yılında Tomks'ta 300'den fazla resmiyle ilk sergisini açar. Bu sergide 156 adet resmi satılır. Daha sonra 1910 yılında Tomks'ta, Krasnoyarsk ve İrkutsk'ta, 1911'de Barnaul'da, 1915'te tekrar Tomks'ta sergiler açar."⁴

1917 İhtilâlini Altay'ın geleceği açısından endişeyle karşılayan Gurkin, Güney Sibirya'daki bütün Türkleri içine alacak "Karakorum" adlı bir devlet kurma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu amaçla ona yardım eden A.A.Sarısep Konzıkacıyov, P.A. Çagat Stroev, İ.S. Alıgazov'la birlikte yeni rejime karşı kurdukları küçük bir orduyla da millî mücadele hareketini başlatmış fakat ne yazık ki istedikleri sonuca ulaşamamışlardır.⁵

Çoros Gurkin fırçası ve kalemiyle hayatı boyunca bütün kalbiyle bağlı olduğu Altay kültürü için çalışmıştır. O resimlerinde Altay'ın tabiat güzelliklerini, dinî ve millî kıyafetleriyle eşyalarını çizmiştir. Gurkin, Altay kültürünün yok olmakta olduğunu görmüş ve bu kültüre ait her unsuru "Millî Kıyafetleriyle Bir

2 G.Vyatkin, Ç.Gurkin, *Atayskie Skazki*, Novosibirsk 1926.

3 Rimma Erkinova, *Menin Töröl Altayınun la Onın Albatızınun Çındık Uulu G.İ. Çoros Gurkin*, Solonı, S. 3, Gorno Altay 1994, s.5.

4 a.g.m. s.7.

5 N.M.Kindikova, *Altay Literaturanı Caan Klasstarga Üreneri*, Gorno Altay, 1995 s.27 (Altay'daki bu millî mücadele hareketi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynakların birçoğu ise bu hareketin içinde bandit (eşkıya) olarak nitelemektedir. Fakat Altay Türkleri -her ne kadar onlara unutturulmak istense de- yakın tarihlerinin bu yüz ağartıcı bölümünü çok iyi bilmekte bu sebeple de Gurkin'i ilk başçıları olarak kabul etmektedirler.

Kumandı Kızı”, “Çalkandu Boyundan Yetmiş Yaşındaki Bir Erkeğin Portresi” ile kalta (tütün torbası), kanza (pipo), tajuur (içki matarası), kabay (beşik) da uyuyan bir Altay çocuğu, kamın, tünüri (kamın defî) gibi resimleriyle âdeta ölümsüzleştirmiştir.

Gurkin tabiat unsurları ağırlıklı resimlerinde yer yer sembolik ifade tarzını tercih etmiştir. *Menin*, onun resimlerinde “kedir ağacı”, hürriyeti ve ebedîliği, “Katun Nehri” Altay’ın göğsünü okşayan güzel bir kızı, “dağ” ise destan kahramanlarının tulgasını temsil eder.

İlk kuşak Altay aydınları arasında yer alan Gurkin, neslinde görülen tereddütleri yaşamamış, hayatı boyunca vatani ve milletin geleceği için mücadele etmiştir. O, Altay’a duyduğu sevgiyi sadece resimleriyle ifade etmekle kalmamış, bu fikirlerini 1919 yılında yazdığı bir yazıda açıkça söylemiştir de: “Menin, curokçının tös amaduzı - ol Altayların cadın cürümini şindeeri, cuuri. Kep kuuçındardı, kay çörçöktördi, iskustvo kreesterin cuyla, anılı başka ençi edip, tekşi cayaandıktan baylığına kojor. Altay’da boyının muzeyin tözöör, albatının curanıp ürener şkolın açar. Kamdardın cılıyıp catkan çüm - candarın şindeer kerrek...” (*Benim, ressamın asıl görevi Altayların hayatını araştırıp, toplamaktır. Efsaneleri, destanları, sanat eserlerini toplayarak, değerlendirip, zenginleştirmektir. Altay’a bir müze ve okul açılmalıdır. Kamların yaşatmaya çalıştığı fakat yok olmakta olan inançlar, âdetler araştırılmalıdır.*)

Ressam, “Menin bastıra boyımın, aktu küün-sanaam Altay albatıma, uulandırılğan. Men onun keler öyine büdüp cadım.” (*Benim gönüm ve iyi düşüncelerimin tamamı Altay halkına adandı. Ben onun geleceğine inanıyorum.*) Diyecek kadar çok sevdiği vatanından ayrılmaya mecbur edilerek, 1919 yılında önce Moğolistan’a, oradan da 1921 yılında Tuva’ya gitmek zorunda kalmıştır. Çünkü, 1917 Bolşevik İhtilâliyle o vatanına duyduğu sevgi yüzünden “halkının düşmanı” ilân edilmiştir. Onun bu mecburî seyahati yine sanatla dolu olarak geçer. Bu yıllarda Gurkin, “Mongoliya”, “Oroy Küsi”, “Enesay Suu”... gibi resimlerini çizmiştir.

1925 yılında Tuva’dan tekrar Altay’a dönen Gurkin’in vatanına olan sevgisi hiç eksilmemiştir. 1926’da şunları söyler: “Kanaytsa da, mında Altay’da, tö-

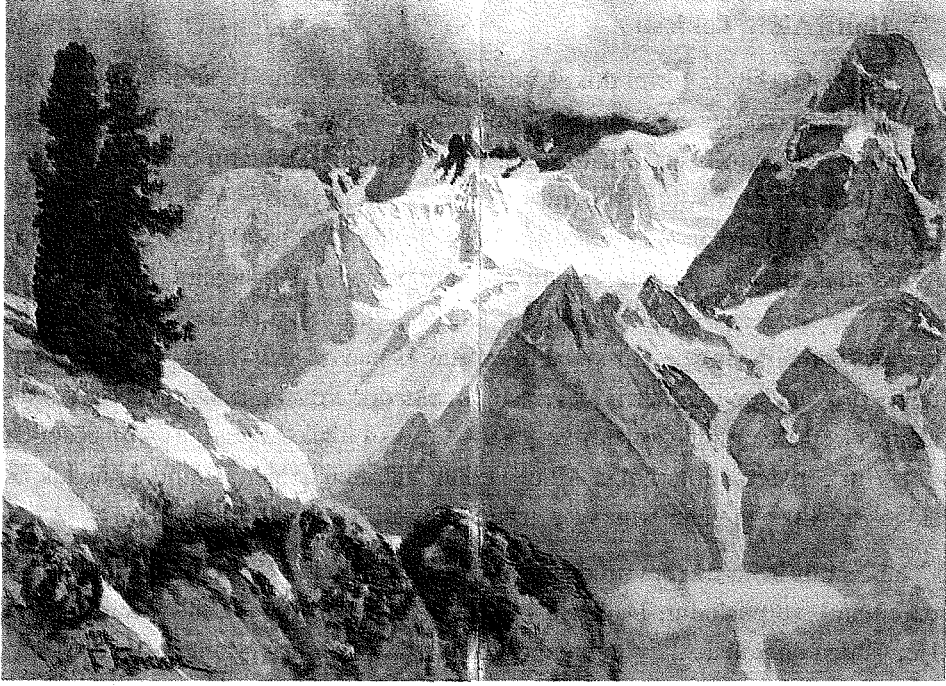
röl ar-bütkeniñ ortozında men ırıstu la süünçilü.”⁶ (*Ne olursa olsun, burada, Altay’da tabiat ananın ortasında mutlu ve sevinçliyim.*) Aynı yıl Moskova’da iki büyük sergi açar ve yukarıda zikredilen düşüncelerinden bir kısmını da takip eden yıllarda gerçekleştirmeye çalışır; 1931 yılında N.İ. Çevalkov’la birlikte bir resim okulu açar, düşüncelerini Altay’ın yeni yetişen gençliğine aktarmaya çalışır.

Ressam 1936 yılında, 1907’de çizmiş olduğu “Han - Altay” tablosunu birtakım değişikliklerle ikinci kez yeniden çizer. Gurkin’in bu hareketi onu halkının düşmanı ilân edenleri iyice kızdırır. Ve Gurkin 1937 yılında vurularak öldürülür.

Han-Altay 1907

6 Bu yazıda verilen Gurkin’e ait bu sözler için bk. 4 numaralı dipnot.

Han-Altay 1936

G.I.Çoros Gurkin'in resimlerinde kullandığı imzası.

Han - Altay Tablosu

Çoros Gurkin'in yirmi dokuz yıl arayla iki kez çizmiş olduğu bu resim Altay'nın devrimden önce ve sonraki durumunu gösterir. Resmin 1907'de (devrimden önce) çizilen ilk şekli; karların erimeye başladığı, tabiatın bahara hazırlandığı bir dönemdeki Altay tabiatını yansıtır; bütün heybetiyle gökyüzüne yükselen *tayga* (dağ)ların *mönkü* (zirve)leri beyaz bulutlarla kaplıdır. Gurkin'in resimlerinde dağ, destan kahramanının tulgasını temsil eder. Bu dağlara ihtişamını veren ise hiç şüphesiz kutsal *tayga eezi* (dağ iyesi)dir. Yani bu dağlarda maddî ve manevî güç birleşmiştir. Bir kayanın üzerine konan *mürküt* (kartal) Altay'nın manevî koruyucusunu ve hürriyeti temsil etmektedir. Resmin (bakana göre) sol tarafında yer alan oldukça canlı ve yeşil çizilmiş büyük *karagay* (çam) ağacı da Altay'nın gerçek sahipleri olan Altay Türklerini, onun hemen yanındaki üç küçük fidan ise Altay'nın gençlerini ve geleceğini temsil eder.

Resmin 1936'da (devrimden sonra) çizilen ikinci şeklinde ise; tabiat oldukça bulanık ve pusludur. Dağlar eski ihtişamını kaybetmiş, bulutlar kararmıştır. Hepsinden önemlisi Altay'nın manevî koruyucusu ve hürriyetini temsil eden *mürküt* artık yoktur. Altay'nın gençliği ve geleceğinin sembolü olan üç küçük fidan da kaybolmuştur. Altay'nın sahiplerini temsil eden büyük çam ağacı da eski güzelliğini ve canlılığını kaybetmiş, toprakta bir emanet gibi durmaktadır. Ve yanına bir yenisi daha eklenmiştir; Ruslar bu güzel toprakların ortağı olmuşlardır...*

Görünen o ki; sağ gözü sakat olan Gurkin hayata tek gözüyle bakabilmesine rağmen, vatanının tüm güzelliklerini görmüş, uzun yıllar boyunca bu güzellikler için mücadele etmiş, içine doğduğu bu kültürün ve coğrafyanın geçirdiği sarsıntıları, değişimleri yakından takip edebilmiş fakat gelişmeler karşısında umutsuzluğa düşmekten de kurtulamamıştır. Şimdi onun resimlerini her türlü teknik imkânsızlıklara rağmen mükemmel baskılarla neşreden Altay Türkleri *Han-Altay*'ın ilk versiyonundaki günler ve gelecekleri için oldukça umutlular.

* Han - Altay tablosunun versiyonları arasındaki bu izah; Altay Türklerinden V.I. Edokov'a aittir. Ben de bu bilgileri Edokov'dan işiten, fakat burada ismini vermeyi sakıncalı gördüğüm bir Altay Türkünden aldım.

Arjan Adarov'un yazdığı aşağıdaki şiir Gurkin'in bugüne tesirini göstermesi bakımından önemlidir.

Gurkinin Curukların Körüp Tura

Bu curuktarda kaykaldı çan, kır taygalar,
Küniñ carığı, çeçekter, ceñil bulutlar.
Karakol baji, Kadın baji mında,
Bu carık, caan köznöktörlü zaıda.

Kandiy tarmaçı olordı beri ekelgen-
Kırlardı, teñeri kanayıp kiydirgen?
Curuktardı acıktap men uzak turdım,
Altayımın keen carajın kaykadım.

Altaydın carajın kem mınayda maktagan?
Kandiy ülgerçi mindiy kojondor tapgan?
Onosto curukçınıñ turazında turgam,
Onıñ uur salımın sanangam.

Ce, keler üyeler, meni tıñdap ugugar,
Onıñ curukların körlö, köpti sanangar!
Ceriste andiy cayaltalar bolgondo,
Conıbıs ölbös dep, omok aydıgar!

Gurkin'in Resimlerine Bakarken

*Bu resimlerde şaşirtıcı çakır dağlar,
Güneşin aydınlığı, çiçekler, hafif bulutlar.
Karakol başı, Kadın başı burada,
Bu aydınlık, büyük pencereli salonda.*

*Büyücü onları buraya nasıl getirmiş-
Kırları, gökyüzünü nasıl giydirmiş?
Resimleri ben uzun uzun seyrettim,
Altayımın zengin güzelliğine şaşardım.*

*Altay'ın güzelliğini kim böyle övmüş?
Hangi şair böyle şarkılar bulmuş?
Onos'ta ressamın evinde bulundum,
Onun ağır (güç) hayatını düşündüm.*

*Ey, gelecek nesiller, beni iyi dinleyin,
Onun resimlerine bakarak, çok düşünün!
Vatanımızda öyle yetenekler oldukça,
Halkımız ölmez diye, iyi söyleyin!*

Düzeltilmeler

“Altay Türklerinin Atasözleri” (*Türk Dünyası*: 1, Bahar-1996, s.107-121) başlıklı yazımın 108. sayfasının 2 numaralı paragrafının dördüncü satırındaki “çörçük” kelimesi “çörçök”, aynı paragrafın altıncı satırındaki “kay-çörçük” terimi “kay çörçök” şeklinde olacaktır. Aynı sayfanın üç, dört ve beşinci dipnotları baskıda çıkmamıştır. Bu dipnotlar sırasıyla şunlardır:

3. Stepan Landışev, *Altayskaya Duhovnaya Missiya*, Moskova 1864.

4. Ragıp Hulusi Özdem, "Atasözleri", *Halk Bilgisi*, ?, 1928, s. 120-123.

5. Sazon Surazakov, *Altay Kep le Ukaa Söstör*, Gorno Altay, 1965.

Aynı yazımızın 114. sahifesinde "b" alt başlığındaki 1. ve 43. numaralı atasözü;

Eldiñelçizi tonmı topçızı Halkın arabulucusu, elbisenin düğmesi (gibidir).

Tönöştü t'er odundu, Kütüklü yer odunlu,
Törööndü t'er kündülü Akrabalı yer saygılıdır.

Ve 120. sayfada "Diğerleri" başlığı altındaki 7 numaralı atasözü;

Erte paskan kiji Erken gelen
Eki kazan içer. İki kazan içer.

şeklinde düzeltilmiştir.